

Катернюк В.В.,
викладач,
НПУ імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація

Стаття присвячена вивченню семантичних та номінативних особливостей неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах. Неофіційні антропоніми класифіковано за мотиваційними ознаками й позначуваними ними денотатами, що дає підстави виокремити дві моделі неофіційних антропонімів: ономасіологічну з двома підгрупами (метафоричною і метонімічною) та ідеографічну - з трьома підгрупами ("людина як фізіологічний феномен," "людина як соціальний феномен," "людина як духовний феномен").

Ключові слова: неофіційний антропонім, мотивація, метафора, метонімія, денотат.

Аннотация

Статья посвящена изучению семантических и номинативных особенностей неофициальных антропонимов в английском, немецком и украинском языках. Неофициальные антропонимы классифицированы по мотивационным признакам и по обозначаемым денотативным сферам. Автор выделяет две основные модели неофициальных антропонимов: ономасиологическую с двумя подгруппами (метафорической и метонимической) и идеографическую с тремя подгруппами ("человек как физиологический феномен," "человек как социальный феномен," "человек как духовный феномен").

Ключевые слова: неофициальный антропоним, мотивация, метафора, метонимия, денотат.

Summary

The article is devoted to study of the nicknames in the English, German and Ukrainian languages. This research presents classification of nicknames in the studied languages according to their motivation and what they denote. The author suggests two main models of nicknames: the onomasiological with two subgroups (metaphoric and metonymic) and the idiographic with three subgroups ("person as a physiological phenomenon," "person as a social phenomenon," and "person as a spiritual phenomenon").

Keywords: nicknames, motivation, metaphor, metonymy, a denoted.

Необхідність багатоаспектного вивчення ономастичної спадщини, яка становить невід'ємний атрибут лексичної системи кожної національної мови, зумовлена тим, що онімна лексика акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід соціуму, в якому вона зароджується і функціонує [1, 12–15; 2]. У зв'язку з цим суттєвого значення набуває лінгвістичне осмислення особливостей ономастикону у неблизько споріднених мовах.

Антропонімна система як одна з підсистем національного ономастикону є чи не найбагатішим матеріалом для реалізації й застосування одного із найбільш перспективних напрямів сучасного мовознавства – порівняльного підходу до вивчення мовних явищ [4, 26]. Система іменування людей упродовж віків зберігає сліди давньої духовної культури і в той же час швидко, жваво реагує на зміни зовнішнього укладу життя певного соціального середовища [6; 7].

Неофіційні антропоніми як засоби вторинної номінації людини представлені в абсолютній більшості антропосистем, зокрема й англійській, німецькій та українській. Вони становлять досить помітну частину антропонімікону цих мов як з погляду їх номінативної функції, так і у кількісному плані [3; 11, 57–59].

На сучасному етапі розвитку ономастики неофіційні антропоніми, зокрема й прізвиська, як лінгвістичне явище досліджуються з точки зору їхньої прагматичної цінності, дериваційних можливостей та структурно-семантичних засад організації. Так, І. В. Ляшенко аналізує етнічні прізвиська; семантичну структуру російських прізвищ розглядає М. В. Тимінський, В. М. Кам'янець описує явище німецької антропонімії. Когнітивну природу й мотиваційну структуру прізвищ Луганщини аналізує Н. М. Федотова. Існує також ряд робіт, які описують антропонімію певного регіону України, до складу якої обов'язково входять і прізвиська: антропонімія Лубенщини (Л. О. Кравченко), Закарпаття (П. П. Чучка), північної Тернопільщини (С. В. Шеремета), Середнього Полісся (І. І. Козубенко), Опілля (Г. Д. Панчук), Північного Степу України (Т. В. Марталого). В історичному розвитку прізвиська у складі системи антропонімів розглядаються в роботах Ю. І. Блажчук (Уманщина), І. І. Ільченко (надвеликолузький регіон), Л. В. Ящук (Житомирщина). В англійській мові неофіційні антропоніми досліджували О. С. Манченко (лінгвокультурні і структурно-функціональні характеристики), Г. М. Гладкова (лінгвокультурний аналіз) та Г. О. Пашкевич (як номінативні засоби англійської мови). В німецькій мові вивчення прізвищ було частиною більш загальних досліджень німецької антропонімної системи в працях О. М. Антишева, Л. О. Артёмової (на матеріалах медійних текстів). В українській ономастиці на сьогодні існує лише одна розвідка, яка дає можливість частково ознайомитися з прізвищами у порівняльно-типологічному аспекті в рамках дослідження антропонімної системи надазовських греків у її співвідношенні із українською та російською мовами (В. О. Кравченко).

До цього часу залишаються остаточно не з'ясованими структурно-семантичні особливості неофіційних антропонімів, засоби їх номінації в

англійській, німецькій та українській мовах з точки зору лексико-семантичної типології одиниць, що й є предметом нашого спостереження.

Таким чином, метою нашого дослідження є комплексна зіставна лексико-семантична характеристика неофіційних антропонімів в досліджуваних мовах. Завданням дослідження є виявлення семантичних моделей вторинної номінації неофіційних антропонімів в досліджуваних мовах.

Матеріалом дослідження слугували словники прізвиськ англійської, німецької та української мов, а також ресурси Інтернет й періодики.

З семантичного і жанрового погляду прізвиська можна поділити на три великі тематичні групи: прізвиська англійських, американських, німецьких і українських політиків та громадських діячів, кримінальні англійські, американські, німецькі та українські прізвиська, а також інші, в основному, студентські прізвиська.

Наголосимо, що неофіційні антропоніми відносяться до периферійної зони ономастичного поля, маючи пряме відношення до апелятивної лексики, а за своїми характеристиками належать до ономастичних універсалій. Як знаки вторинної номінації неофіційні антропоніми мають складну семантичну структуру, до якої входять стилістичний, емоційно-аксіологічний, національно-культурний та гендерний компоненти [9; 10; 11].

Специфіка розгляданих одиниць дозволяє запропонувати класифікацію прізвиськ залежно від моделей їх творення та від позначуваних ними денотативних полів [10, 30–45]. Відтак можна з'ясувати типологію мотиваційних моделей прізвиськ та напрямки їх ідеографічної класифікації у зіставлюваних мовах.

Оскільки неофіційна антропонімія належить до універсальних лінгвістичних явищ [3], було застосовано загальноприйняті визначення мотиваційних метафоричних моделей, які використовуються для створення прізвиськ. Спираючись на загальну класифікацію, за А. Чудиновим [12, 47–60], з-поміж досліджуваних неофіційних антропонімів виділено такі семантичні групи:

Антропоморфні: Сейлоріун, Пушкарьова. Серед антропоморфних також можна виділити такі підтипи: анатомія (*Herzchen*), здоров'я/хвороби (*The Mad Monk, Psycho, Quatschi, Унцифалім*), сім'я (*Uncle Joe, Väterchen, Батя*), реальні чи нереальні особистості (*Alf, Casanova, Конотопська Відьма*).

Природоморфна група метафор поєднує в собі декілька продуктивних підгруп: зооморфні (*Rabbit, Big Dog, Monkey-in-a-Man-Suit, the Cobra, Faulbär, Kleber, Кролик Сеня, Ржавий Таракан*), а також було виділено такі підгрупи: фітоморфні (*Tokyo Rose, Blümchen, Ромашка*), метеоморфні – (*White Lightning, Wirbelwind, Ураган*), нежива природа (*The Black Diamond, Kugelperle, Золотце*).

Соціоморфні: сюди включено неофіційні антропоніми, утворені за декількома моделями, пов'язаними зі стратифікацією людського суспільства, зокрема прізвиська з мотивацією соціального статусу, наприклад, *the Groser, the Professor, the Preston Plumber, Grillmeister, Prinz, Фюпер*. Було виділено також наступні підгрупи: релігія (*the Pope of Trash, Пін*), міфологія (*Dracula, Kobold, Леший*), національність (*The Flying Dutchwoman, Циганок*), місце

проживання або народження чи в загальному розумінні – просторові, соціальний стан (*The Queen of Hearts, Baron, Принц*), професія чи інший вид діяльності.

Артефактна метафора включає в себе модель «предмет, вироблений людиною – людина», в процесі функціонування якої відбувається перенесення приписуваних предмету якостей на людину (наприклад, *Puppet Boy, Cell Phone Bandit, Leuchtturm, Коля-Паровоз*). Однак, є також більш позитивне застосування цієї метафоричної моделі при позначенні професії людини, наприклад, *Штатив, Олівець, Зубило*. В цій групі було виділено такі підгрупи: продукти харчування, механізми, інструменти, предмети домашнього вжитку.

Метонімічний тип номінації неофіційних антропонімів представлено синекдохю (перенесення назви частини на ціле): *Flat-Nose, The Voice, The Sweater Girl, Nasenmann, Зуб, Вушко*.

До того ж особливим типом неофіційних антропонімів є гіпокористичні назви, тобто скорочення від офіційних імен типу *Rob* від *Robert*, *Вітя* від *Віктор*. Серед українських прізвищ сюди можна віднести також *НА*, утворені від форм по батькові, наприклад, *Данилич*. Вони не мають яскраво виражених додаткових значень, оскільки утворилися за допомогою різних типів усичення, що є одним із основних способів творення неофіційних антропонімів [8, 11–20]. Гіпокористична група прізвищ, яка включає трансонімізовані неофіційні імена, об'єднує декілька типів антропонімів:

1) вмотивовані ім'ям денотата, це здебільшого побутові варіанти власних імен (наприклад, англійські: *Tommy* від *Tomas*, *Daisy* від *Dorothy*, *Dick* від *Richard*, *Katie* від *Katherine*, *Rafe* від *Ralph*, *Rocking Ronnie*, німецькі: *Alf* від *Ralf*, *Rapha* від *Raphael*, *Claudi* від *Claudia*, *Fidi ma Frizi* від *Friederike*, українські: *Вітя, Юлька, Петя, Андрон* та ін.);

2) вмотивовані формою по батькові денотата, що стосується лише української мови, оскільки в германських мовах така форма антропоніма не прийнята, тому на нашу думку, це надає нам право вважати цю характеристику української системи антропонімів її типологічною особливістю (наприклад, *Санич*);

3) вмотивовані прізвищем денотата (наприклад, англійські: *Bushwa, Roosevelt I* – Теодор Рузвельт, *Roosevelt II* – Франклін Рузвельт, німецькі: *Schred* – канцлер Герхерда Шредер, українські: *Тимоха, Ющ, Яник*).

Причиною виокремлення таких неофіційних антропонімів є те, що ці антропоніми не дають додаткової інформації про названу особу, позаяк спосіб утворення таких онімів – трансонімізація, і семантична структура в них не така складна, як у відапелятивних антропонімів. Цей тип зберігає лише розмовно-стилістичне забарвлення (пор., англійське: *Bush* і *Bushwa*, німецьке: *Angela* і *Andi* – прізвисько діючого канцлера Німеччини Анжели Мерхель, українське: *Тимошенко* і *Тимоха* – Юлія Тимошенко). Сказане дає підстави вважати такі прізвиська перехідними формами між первинною та вторинною номінаціями.

Ідеографічні моделі неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах. Враховуючи мотивацію, яка використовується для створення вторинної номінації в англійській, німецькій та українській мовах, також

спираючись на схему концептуально-мовної картини світу, за В. Жайворонком [5, 9–10], розроблено ідеографічну класифікацію неофіційних антропонімів у трьох досліджуваних мовах, в якій прізвиська за спільністю семантичних ознак віднесено до семантичних груп, а ті, в свою чергу - до певних тематичних блоків.

Модель «людина як фізіологічний феномен» містить в собі такі неофіційні антропоніми, що можуть вказувати на: расу: *Afroman, Африканець*, фізичні ознаки: *Кривий, Високий, Хромий, Товста, Горобчик*, частини тіла: *Коровай з Вухами*, рухи і положення: *Hurricane Karen*, сон: *Храна та Хранач*, сенсibiliї: *Глухман, Сліпак, Крїт*; здоров'я: *Унцифалїт* (перекручена лексема «енцефалїт»).

Модель «Людина як соціальна істота», до якої належать прізвиськові одиниці на позначення праці й відпочинку: *The Hangman of Buffalo, Gitarrengott*, професії: *Тракторист, Двірник, Балет*, побуту: в цю групу було включено ті неофіційні антропоніми, що відображають певні події, пов'язані з денотатом і, таким чином, стали його «візитною карткою», *Bicycle*, соціального стану: *Lord, Xini*, національності: *Dutch, Бурят, Молдаванин*; місця проживання: *Totalitarian Texan*, на позначення людей з певного регіону в німецькій мові існують неофіційні антропоніми, пов'язані зі стереотипами, які приписуються тим чи іншим містам, наприклад, *Fischkopp*, неофіційний антропонім, який може отримати житель Гамбурга, оскільки це – портове місто, поруч з морем, українське – *Конотопська Відьма*; родина: *Dady Bush*; освіту: *Профессор*, серед англійських та німецьких неофіційних антропонімів таких не виявлено; релігію: *Дяк*, серед англійських та німецьких сучасних неофіційних антропонімів такий тип не було виявлено. Окремо сюди можна віднести гіпокористичні неофіційні антропоніми, оскільки вони не вказують на сигніфікат, і тому не можуть бути віднесені до жодної із вищезазначених груп, однак, такі неофіційні антропоніми є соціально маркованими, вказуючи на стосунки між людьми.

Модель «людина як духовна істота» представлена такими одиницями, що позначають особливості мови денотата: *Whispering Bob, Mümmelmann, КААліція, Любі Друзі*; розум: *Boy Genius, Herr Duden, Тормоз, Склїф*, здібності: звички, схильності, уподобання, які характеризуються категоріальним значенням «мати пристрасть до чогось», «мати схильність до чогось», як от: *Boozer, Reiskeks, Гонцик*; сприймання: *Robocop, Робот*; почуття: *Eisenherz, Дерев'яне Серце*; уява: *Träumer, Фантазер*, мораль: *Бейжа*.

Оскільки неофіційні антропоніми – знаки вторинної номінації [10], то в англійській, німецькій та українській мовах представлені одиниці, коли один денотат позначається декількома неофіційними антропонімами. Вслід за В. В. Денисовою [3] та О. В. Суперанською [11] вважаємо такі випадки синонімічними рядами неофіційних антропонімів, оскільки вони вказують на один і той самий об'єкт. Наприклад, Джордж Буш має близько 130 прізвиськ: *GW, Bush 43, Bush the Younger, Shrub, Uncurious George or Incurious George* та ін., які можна поділити на тематичні групи – перша, пов'язана з тим, що його батько, Джордж Буш старший, теж був Президентом США, друга – що він

прийшов до влади в результаті шахрайства, третя – допускає помилки у мовленні, четверта – не виконує взятих на себе передвиборних обіцянок; колишній канцлер Німеччини Герхард Шредер теж має декілька прізвиськ, серед яких *Genosse der Bosse*, *Brioni-Kanzler*, *Audi Man* та *The Lord of the Rings*, останні два з яких натякають на його чотири шлюби (символ фірми “Ауді” – чотири кільця), те ж стосується Гельмута Коля, якого прозивають *Sauna* - за дружбу з Борисом Єльциним, *Birne* - за форму голови, *Saunagen* - за улюблену страву; Юлія Тимошенко також має кілька прізвиськ: *Снігуронька*, *Леді Ю*, *Газова Принцеса*, *Коровай з Вухами* та ін.; Віктор Ющенко так само представлений рядом неофіційних позначень: *Ющ*, *Пасічник*, *Шрек*, *Любі Друзі*, *Прищавий*.

Зіставлення за змістом вказує на універсальність неофіційних антропонімів, оскільки в трьох досліджуваних мовах було виявлено однакові ономасіологічні моделі, а саме – метафоричну та метонімічну. Останні класифіковано у спільні ідеографічні моделі з різними за внутрішньою формою лексемами.

Перспективним аспектом дослідження, на нашу думку, є вивчення неофіційних антропонімів в розмовному і художньому мовленні в їхньому формальному та змістовому аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антышев А. Н. Формирование и развитие антропонимической системы немецкого языка : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Антышев Александр Николаевич. – Москва, 2001. – 256 с.
2. Волкова Н. Прозвище как языковая единица / Наталия Волкова // Словарь современных русских прозвищ. Экспериментальный выпуск / под ред. В. Мокиенко, Х. Вальтера. – Greiswald, 2004. – С. 5–10.
3. Денисова В. В. Ономастические универсалии: экстралингвистический аспект : На материале антропонимии монгольских языков : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22 „Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Америки, аборигенов Америки и Австралии” / Вера Витальевна Денисова. — Улан-Удэ, 2003. — 22 с.
4. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Дмитрий Иванович Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Віталій Вікторович Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 262 с.
6. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних імен сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Володимир Микитович Кам'янець. — Львів, 2001. — 20 с.
7. Пашкевич А. А. Прозвища и клички в системе номинативных средств английского языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд.

филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Анна Александровна Пашкевич. – Санкт-Петербург, 2006. – 22 с.

8. Подольская Н. В. Ономастическое словообразование (сопоставительный анализ на мат. восточнославянской ономии) : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Наталья Владимировна Подольская. — М., 1990. — 49 с.

9. Робустова В. В. Антропонимическое прозвище в современном коммуникативном пространстве / Вероника Валентиновна Робустова // Вестник Московского университета. – 2008. – №1. – С. 120–130.

10. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке / Мария Эдуардовна Рут. – Екатеринбург, 1992. – 148 с.

11. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

12. Чудинов А. П. Политическая лингвистика (общие проблемы, метафора) : учеб. пособие / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Екатеринбург : Урал. гуманит. ин-т, 2003 (ОАО Полиграфист). – 193 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Интернет-газета «Фраза» [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : <http://www.fraza.ua/news/22.02.10/84406.html>

2. Интернет-газета «Фраза» [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : <http://www.fraza.com.ua/zametki/09.02.07/33821.html>

3. Словник прізвиськ північно-західної України : у 3-х т. / [Упорядник Г.Л. Аркушин]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.

Т. 1.: А–И – 2009. – 412 с.

Т. 2.: І–П – 2009. – 456 с.

Т. 3.: Р–Я – 2009. – 356 с.

4. Сюзанна без кармана, Батхед и Бурятино. Прозвища украинских политиков [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа до статті : <http://podrobnosti.ua/kaleidoscope/2007/05/15/423727.html>

5. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини: (словник) : у 2-х кн. / Віктор Антонович. — Запоріжжя, 2005.

Кн. 1.: А – Л – 2005. — 262 с.

Кн. 1.: М – Я – 2005. — 424 с.

6. Чаленко А. Клички наших политиков: Фантомас, Бандерлог, кролик Сеня и мама Рая [Электронный ресурс] / Александр Чаленко. – 2008. – Режим доступа до статті : <http://www.segodnya.ua/news/940091.html>

7. CrimeZZZ.net [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : http://www.crimezzz.net/serial_killer_statistics/nicknames_nickname.php

8. Delahunty A. Oxford Dictionary of Nicknames / Andrew Delahunty. – Oxford University Press Inc., New York, 2006. – 200 p.

9. Deutsch-uni [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : <http://www.deutsch-uni.com.ru/schimpfwort/aussehen.php>

10. Gerhard Schroeder [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.smokersassociation.org/famous-smokers-encyclopedia/gerhard-schroeder>
11. Grundies A., Mursa D. Das Lexicon der prominenten Kosenamen / Ariane Grundies, Daniel Mursa. – Rowolt Taschenbuch Verlag, 2009. – 189 s.
12. Ksta.de [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.ksta.de/html/artikel/1179819691013.shtml>
13. News.de [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.news.de/politik/855050474/was-bleibt-von-helmut-kohl/1/>
14. NNBD [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.nndb.com/group/750/000091477/>
15. Political Humor [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://politicalhumor.about.com/library/images/blbushaka.htm>
16. RP.online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.rp-online.de/politik/deutschland/Spitznamen-unserer-Politiker_bid_40928.html
17. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_nicknames_used_by_George_W._Bush
18. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_U.S.Presidential_nicknames